

Vinco Čepinskio socialinės-ekonominės nuostatos (minint mokslininko 130-ąsias gimimo metines)

Stanislovas Martišius

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Statistikos katedra
Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius
Tel. (370-2) 36 61 22

Straipsnyje mėginama išsamiau panagrinėti prof. V. Čepinskio socialinių mokslų metodologines nuostatas, jo požiūrį į socializmą, apibūdinti šio žymaus fiziko visuomeninę veiklą tarpukario metais. Iš V. Čepinskio raštų, kalbų, pasisakymų matyti jį akcentavus nematerialines vertybes, gynus pilietinę visuomenę ir demokratiją, pabrėžus mokslo vienovę. Tuo šis mokslininkas įdomus ir XXI a. socialinių sričių tyrinėtojams, ūkio reformatoriams, politikams. Straipsniu mėginama suaktualinti Lietuvos XIX–XX a. socialinės ekonominės-mokslinės minties nagrinėjimą. Praeities mokslininkų intelektualinio palikimo pažinimas padės jaunajai mokslininkų kartai greičiau įsitraukti į šalies socialinio gyvenimo formavimą remiantis amžinosiomis vertybėmis.

Įvadinės pastabos

V. Čepinskis (1871–1940) – žymus Lietuvos fizikas, chemikas, visuomenės veikėjas, aktyvus Lietuvos Steigiamojo Seimo narys (1920–1922), ilgametis VDU rektorius, daug rašęs ir socialiniais klausimais, įnešęs nemažą indėlį į tarpukario Nepriklausomos Lietuvos intelektualinį gyvenimą, mokslą, politiką, švietimą. Mano nuomone, mokslinė jo visuomeninė veikla gana tiksliai apibūdinta JAV 1954 m. išleista me Lietuvių enciklopedijos IV tome: „Vincas Čepinskis buvo plačios kultūros mokslininkas, kuris, be visuomeninių klausimų, domėjosi ir filosofinėmis problemomis – tiesa, vertybėmis, civilizacija. Kritikuodamas mechanistinę pasaulėžiūrą, kaip sunaikinančią etikai pagrindą, kėlė reikalą sukurti naują gamtos filosofiją. Didžiai vertindamas mokslą, betgi pripažino, kad

pačių giliųjų problemų mokslas nesiekia, ir todėl pabrėžė, kad mokslai ne tik savo tarpe turi siekti sintezės, bet ir susiderinti su menine bei religine žmogaus patirtimi. Svarstydamas civilizacijos problemą, akcentavo tiesos, gėrio ir grožio vertybių transcendentinį pagrindą ir įspėjo, kad civilizacija smunkanti, kai užmirštas jos dvasinis aspektas“ [1, p. 166]. Atrodo, šios eilutės priklauso filosofui J. Girniui. Tai sintetinis prof. V. Čepinskio skelbtos pažinimo teorijos apibūdinimas. V. Čepinskis priklauso tai Lietuvos mokslininkų grupei, kurie stovėjo prie Lietuvos akademinio mokslo ištakų, buvo Lietuvos aukštųjų mokyklų organizatoriai, vadovas.

Carinei Rusijai 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, tauta 80 metų kovojo dėl jo atkūrimo. V. Čepinskis daug prisidėjo prie Vilniaus universiteto atgaivinimo. 1918 m. „Lietuvos Ai-

de“ 1918 m. gruodžio 14 d. Nr. 157 rašoma: „Visas organizacinis darbas universitetui steigti pavestas Švietimo Ministerijos Ministro patarėjui Mykolui Biržiškai ir aukštesniųjų mokyklų skyriaus vedėjui V. Čepinskiui“. Vadovaujantis 1918 m. gruodžio 5 d. priimtu Statutu, VU turėjo pradėti veikti nuo 1919 m. sausio 1 dienos. Deja, tuometinės bolševikų ir lenkų okupacijos tai sutrukdė, o pats universiteto organizatorius išvyko į Londoną kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diplomatijos srityje. Tačiau pradėtas darbas nežlugo. 1922 m. vasario 16 d. Kaune buvo įkurtas Lietuvos universitetas, veikęs pagal Valstybės tarybos parengtą statutą. Tiesa, po pusantro mėnesio Steigiamasis Seimas priėmė naują statutą, bet universitetų jungtis liko. Gyva jungtimi buvo ir pats prof. V. Čepinskis.

V. Čepinskio mokslinės metodologinės nuostatos

Socialinių mokslų atstovus labai domina prof. V. Čepinskio požiūris į bendrą mokslo raidą, jo mokslinės metodologinės nuostatos, mokslo tyros samprata. Profesorius rašė: „stebėjimai ir bandymai yra pagrindinis dalykas fizikai ir aplamai mokslui. Bet tie stebėjimai ir bandymai galų gale yra ne kas kita, kaip tam tikrų fizinių dydžių matavimai tikslu išreikšti tas ar kitas fizines savybes skaičiais, ir duoti progos pavartoti matematikos kalbą aprašant fizinį pasaulį“ [2, p. 159]. Socialinių procesų matavimas – tai moksliskai pagrįstos rodiklių sistemos sukūrimas. Rodiklio suformavimas tai ar kitai socialinei sričiai aprašyti – tų procesų ir reiškinii modeliavimo pradžia. Vėliau jau reikia matuoti rodiklių sąveika, nustatyti priklausomybės formą. Prasideda kiekybinis (ekonometrijos, sociometrijos) tyrimo etapas. Kad sudarytus modelius būtų galima empiriskai pa-

tikrinti, reikalinga informacija. Ekonomistui, sociologui, politologui socialinės informacijos rinkimas – socialinės informacijos stebėjimas – sudaro nemažų sunkumų. Be to, dažniausia ji gaunama ne eksperimento metu, todėl labai svarbus yra jos patikimumas.

Įdomūs prof. V. Čepinskio samprotavimai, tiesiogiai liečiantys socialinius mokslus, apibūdinantys jų specifiką. Profesorius manė, kad svarbu pažinti visus socialinio gyvenimo klotus – ekonomiką, kultūrą, politiką, apskritai nuolat kintančią istorinę realybę, neiškreipiant tikrovės ir nenutraukiant ryšių su ja. Galima teigti, kad V. Čepinskio, kaip ir naujosios istorinės mokyklos atstovų, požiūris į visuomenę buvo globalus: reikia tirti visuomenės reiškinius visais aspektais [4].

Ekonomistų negali nedominti V. Čepinskio mintys apie mokslo atsakingumą. Profesorius ne kartą teigė, kad mokslas daug davė gamybai, tačiau žmogus nesugeba šita didele mokslo jėga tinkamai naudotis ir ruošiasi griauti civilizaciją ir pats save. „Už šitą tragišką padėtį atsakingas mokslas todėl, – rašė V. Čepinskis, – kol jis nepilnas ir vienpusiškas“ [3]. Didžiausia mokslo kaltė ta, kad jis mažai ką tikro gali pasakyti apie žmogaus prigimtį. „Žmogaus kovoje su aplinka [...] didelę reikšmę turi ir jo prigimtis. Tuo tarpu per tūkstančių tūkstančius metų žmogus kreipė labai mažai dėmesio į savo prigimtį... Savęs pažinimas žmogaus gyvenimui daug reikšmingesnis dalykas negu išorės pasaulio pažinimas“ [3, p. 352–353]. Tiesa, žmogui sudėtingiausia pažinti save. Šių dienų žmogus moka kontroliuoti ir suvaldyti gamtos jėgas, „bet nesugeba savęs suvaldyti, nes nesuprato savo prigimties“ [3, p. 353]. Dėl to kaltas mokslo vienpusiškumas, nes jis negali duoti viso ir tikro visatos vaizdo. Pagal V. Čepinskį, mokslas turi tris kojas: fizikos–chemijos, biologijos, socialinių mokslų. Trumpiausia koja – socialinių mokslų. Šiuos

moksus labiausiai reikia globoti, jų institucijas geriausiai finansuoti.

V. Čepinskis gerai suprato socialinių mokslų atsilikimo priežastis. Jas, jo manymu, nulemia pats socialinių mokslų pažinimo proceso pobūdis. „... Kai mokslininkas paliečia... žmogaus medžiaginius reikalus, jis tuojau nustoja buvęs bešališku tiesos ieškotoju. Tuojau prasideda žmonių aistroms ir prietarams pataikavimas ir viešpataujančioms visuomenės grupėms patarnavimas. Tuo tik ir tegalima paaiškinti, kad šių dienų visuomenės mokslai, kaip, politinė ekonomija, istorija, politikos mokslas yra labai atsilikę nuo gamtos mokslų aiškumo ir bešališkumo... Šių dienų visuomenės mokslai yra labai netobuli ir tokios padėties paseka yra valstybės vyrų ir mokslininkų nesugebėjimas surasti išeitį iš dabartinių ekonominių ir politinių sunkumų“ [2, p. 165]. Kokia šiuolaikiška ši mintis! Reikia sutikti su profesoriumi, kad ir dabar „daug kas sprendžiama ir daroma, išeinant iš egoistinio žmonių grupių ir tautų nusistatymo, ypač tokiuose kraštuose, kur mokslo dvasia labai mažai tepalietė visuomenę“ (ten pat). Lietuvos paskutinių metų ūkinio ir socialinio gyvenimo raida tai irgi patvirtina: mokslinį galvojamą keičia siauras pragmatizmas ir populizmas.

V. Čepinskis buvo už trijų žinojimo sričių – mokslo, filosofijos ir religijos – darnų sugyvenimą. Jo nuomone, negalima griežtai išskirti religijos ir mokslo sričių, nes tos dvi sritys susiduria, ir yra nemažai problemų, kurias, jo nuomone, galima išspręsti tik šioms sritims bendradarbiaujant. Ne kartą V. Čepinskis teigė: manyti esant mokslo, religijos ir filosofijos sritis griežtai viena nuo kitos atskirtas, negalima. Taip teigdami darome tokią pat klaidą, kaip tvirtindami, jog dujinė, skysta ir kieta medžiagos būklė yra griežtai atskirtos ir tarp jų nėra nieko bendra.

V. Čepinskis buvo didelis evangelijos gerbėjas. Jis ją cituodavo ir Steigiamojo Seimo posėdžiuose. Anot Čepinskio, „Evangelijos skelbiama santvarka remiasi išimtinai laisva žmogaus sąžine, įsitikinimais ir įtikinimu [...] Evangelija [...] traukia žmogų iš jo individualinio, izoliuoto tamsaus urvo į tokio ryškumo šviesą, kurios dabartinis vidutinis žmogus negali išlaikyti. Todėl suprantama, kad šių dienų žmonijos gyvenimas mažai ką bendra teturi su Evangelijos mokslu“ [5, p. 4]. V. Čepinskis tikėvo evangelijos pajėgumu keisti, tobulinti žmogaus prigimtį. Žinoma, tokiam dvasiniam žmogaus tobulėjimui reikia turėti kantrybės. Pagrįsdamas savo mintį, V. Čepinskis cituoja indų rašytojo Rabindranato Tagorės žodžius savo svečiui, kai pastarasis pareiškė nusivylimą evangelijos mokslu: „nepraėjo dar nė 2000 metų nuo Evangelijos mokslo atsiradimo. Lukterėkite dar porą tūkstančių metų – tada geriau bus matyti, ar Evangelijos mokslas tinka žmogaus gyvenimui sutvarkyti, ar ne“ [5, p. 4].

Neaptarsime garsaus disputo, kurį mokslo ir religijos klausimais V. Čepinskis vedė su žinomu katalikų visuomenės nariu, enciklopedistu, prelatu A. Jakštu-Dambrausku, turinio. Jakštui atrodė, kad Čepinskis nepakankamai aiškiai skiria religijos ir mokslo ribas [6]. Sunku ekonomistui būti šių dviejų intelektualų ginčo arbitru! Diskusija parodė, koks yra prof. V. Čepinskio gyvenimo *credo*. Jį, jo paties žodžiais, galima nusakyti taip: „Vienas iš ypatingų žmogaus doros apreiškimų – gerbimas kitų žmonių įsitikinimų [...] Visos mokslo žinios, tobuliausias mąstymas be tolerancijos, be doros, be sąžinės ir meilės nustoja humanitarinės reikšmės. Tikra išmintis ir meilė yra neatskiriami dalykai“ [7, p. 347]. Tolerancija – kultūros, socialinio gyvenimo pagrindas, taip trumpai galima nusakyti V. Čepinskio gyvenimo sampratą.

V. Čepinskio socializmo samprata

V. Čepinskis visada buvo už minties laisvę, kritinį požiūrį į gyvenimą. „Be jų ir visuomeninis, ir individualinis gyvenimas apmiršta, o tada ir autoritetas nustoja prasmės, nes autoriteto ir valdžios funkcija yra individo ir kolektyvo siekių suderinimas“ [8, p. 325]. V. Čepinskiui, kaip mokslininkui, humanistui ir žmonijos socialistinės ateities propaguotojui, buvo suprantama, kad „žmonijos visuomeninio gyvenimo tobulesnės santvarkos būtina sąlyga yra – išugdymas žmogaus sąmonės ir sąžinės tiek individualiu, tiek kolektyviniu atžvilgiu“ (pabraukta mano – S. M.) [8, p. 325]. Kokie reikšmingi tie žodžiai dabarties Lietuvos visuomenei, jos politikams, vadybininkams, verslininkams! Sąmonės ir sąžinės pabudimo trūksta XX amžiaus pabaigos Lietuvos valstybininkams ir visuomenininkams.

Toliau cituojami V. Čepinskio žodžiai, pasakyti VDU studentams fizikams 1935 m. lapkritį, neparado aktualumo ir dabar: „Žmonijos moralinis ir mokslinis apšvietimas dar nepakankamas, ir tai yra svarbiausioji šių dienų visuomenės negalavimų priežastis. Žmonija vis dar tebegyvena euforijomis ir tradicijomis, ir nesugeba vadovautis protu“ [8, p. 325].

Prof. V. Čepinskis giliai tikėjo, kad „žmonių gyvenimas žengia į naują sąmoningos ir planingos ekonominės ir socialinės organizacijos fazę“ [9, p. 38]. Pagal jį, „tasai naujas gyvenimas bus reikalingas laisvų, atviro proto, drąsų ir su iniciatyva žmonių, kurie nebijo įsikibti į gyvenimą, nors ir žino, kad neatsargiai paliestas gyvenimas dažnai skaudžiai plaka ir gelia. Bet naujos moralės požvilgiu geriau būti plakamu ir geliamu, negu stovėti nuošaliai nuo gyvenimo ir tik stebėti jo eigą“ [9, p. 38].

V. Čepinskis buvo už visuomenės narių socialinį aktyvumą, demokratinių idealų gynimą, prieš proto pasyvumą ir per didelį atsargumą,

laikymąsi nuošaliai nuo visų stipresnių gyvenimo srovių ir rizikos vengimo. Prieš pilkų, bedidėjinių žmonių sluoksnį kovojo prof. V. Čepinskis. Jo nuomone, intelektualinio gyvenimo srityje negalima pasitenkinti „iškilėmis, patriotiškomis manifestacijomis, paradais – apskritai, blefu (anglų kalba *bluff* reiškia apgaulinėjimas arba akių dūmimas)“ [9, p. 38]. Mūsų šalies dvi visuomenės kartos buvo auklėjamos paklusnumo ir servilizmo dvasia, drąsa ir iniciatyva buvo slopinamos. Tas dabar atsiliepia mūsų šalies ūkiniam ir kultūriniam gyvenimui.

Prof. V. Čepinskis – socialistinės linkmės visuomenininkas, tačiau jo socializmo samprata buvo giliai demokratiška, humaniška ir savita. Jo nuomone, „šiandien [...] aišku, kad socializmas yra sveiko proto atsakymas į ekonominę ir socialinę pasaulio problemą, bet iš to dar neskaka, kad socializmo atėjimas yra būtinas dalykas. Gal jis ir ateis, jeigu sugebės pajauėti ir išsilaivinti nuo visokių nešvarumų. Man rodo, kad marksizmas toks, koks buvo, nebeatsigaus [...] Socializmas, prašvitus žmonių sąmonei, gali ateiti, nes tai yra vienintelė šių dienų chaoso ir Europos civilizacijos žlugimo alternatyva“. Šie žodžiai parašyti daugiau kaip prieš 65 metus. Jau tada įžvalgus V. Čepinskio protas sugebėjo pastebėti marksistinės socialistinės doktrinos trūkumus. „Kraštutinės nuotaikos socialistai, – rašė prof. V. Čepinskis, – per daug prasciokiškai žiūrėjo ir žiūri į visuomenės struktūrą. Visuomenę jie matė sudarytą tik iš kapitalistų ir proletarų, ir nematė, kad šių dienų industrinė visuomenė yra daug labiau diferencijuota taip, kad dažnai nelengva atskirti proletarą nuo kapitalisto“ [10, p. 199]. Po Antrojo pasaulinio karo Vakarų šalių ūkinio gyvenimo raida tą dar labiau patvirtino.

Savo požiūrį į marksistinę socializmo doktrinos versiją prof. V. Čepinskis išsakė 1936 m.,

laidojant žinomą Lietuvos visuomenininką inž. Vac. Bielskį: „... Ir Bielskis, ir aš buvome marksistai, bet ne ortodoksai. Tai reiškia, kad Markso teorija buvo mums vertinga tiek, kiek joje buvo moksliško metodo ir moksliškos dvasios. Tos teorijos ekstravagancijos, kaip fatališkai neišvengiamas kapitalizmo žlugimas, pasaulio revoliucija ir proletariato diktatūra imponavo mums neilgai, tik kol mes buvome gimnazistai ir jauni studentai“ [11, p. 577]. Vincas Čepinskis gerai suprato, kad Spalio revoliucija buvo destruktivi ir nihilistinė, o jos teoretikų teorija – tai doktriniškas mėginimas pagal užgaidą pertvarkyti visuomenę ir žmogaus prigimtį. V. Čepinskis yra pastebėjęs: „bolševizmas mano, kad prievarta ir teroru galima bus mases pripratinti prie socialistinės santvarkos... Čia jis [...] klysta“. Teigiamų bruožų bolševikinės socializmo versijos ne daug atsirado ir po Antrojo pasaulinio karo.

V. Čepinskiui „tikėjimas, kad kapitalistinis ekonominis procesas savaime privės prie socializmo, yra nemokšiškas bruožas. Kitas marksizmo nemokšiškas bruožas yra jo teigimas, kad visuomenės ideologiją nulemia ekonominė visuomenės struktūra“ [10, p. 134]. V. Čepinskio nuomone, čia ignoruojamas labai svarbus faktas, kad „ekonominė struktūra ir ideologija yra susiję funkcionalia priklausomybe. Vadinasi, galima istorijos problemą traktuoti išeinant iš griežtai priešingo marksizmui arba materialistinei istorijos koncepcijai požvilgio, kad ekonominė struktūra yra ideologijos funkcija“ [10, p. 134].

Visai marksistinei socialdemokratijai V. Čepinskis metė bendrą priekaištą, kad ji „... mažai rūpinosi politiniu ir, kas svarbiausia, etiniu darbo žmonių auklėjimu“ [ten pat, p. 134]. V. Čepinskis taikliai pastebėjo, kad „ir šių dienų klasiniai susipratęs“ proletariatas gyvena [...] tais pačiais impulsais ir tomis pačiomis emocijomis,

kaip ir miesčionis arba kapitalistai... Stoka politinio susipratimo ir tokio masių išauklėjimo, kuris įpratina į darbą žiūrėti ne kaip į nuosavybės įsigijimo arba pasipelnymo priemonę, bet kaip į tarnybą visuomenei ir priemonę pragyventi“ [10, p. 134]. V. Čepinskiui, kaip pedagogui, „kiekvienas žmogus yra egoistinių ir individualistinių motyvų kompleksas, iš vienos pusės, ir socialinių bei altruistinių motyvų, iš antros pusės. Kiekviename žmoguje visuomet eina kova tarp bandos instinktų, tarp jo noro prisitaikyti prie visuomenės ir viešosios opinijos, [...], iš jo noro išvystyti savo individualybę, [...], pasireikšti ir vadovauti... Civilizuotas gyvenimas remiasi galimybe subordinuoti egoistinę sistemą socialinei sistemai ir modifikuoti egoistinę sistemą“ [10, p. 75]. Bet kuriuo būdu galima tai greičiau padaryti? V. Čepinskis manė, kad „auklėjimu galima išauginti tokį žmogaus tipą, kurio veikimo ir gyvenimo svarbiausias motyvas bus ne pasipelnymo ir nuosavybės įsigijimas, o tarnyba visuomenei. Praeityje toksai žmogaus tipas buvo retas, bet jis suvaidino labai didelį vaidmenį civilizuoatame visuomenės gyvenime. Šiandien tokių žmonių yra jau daugiau ir jų skaičius nuolat didėja. Nemaža inteligentijos ir įvairių rūšių tarnautojų priklauso šitai žmonių kategorijai. Jų veikimo motyvas – tarnyba visuomenei, ir uždarbis jiems reikalingas tik tam, kad jie galėtų žmogiškai pragyventi, o ne tam, kad jie galėtų krauti turtus“ [10, p. 79].

Etinis V. Čepinskio socializmo doktrinos pobūdis jį labai artina su Rusijos XIX a. įvairiomis agrarinio socializmo srovėmis, pasauline humanistine tradicija. V. Čepinskio socializmas tarnauja žmogui ir yra žmonių sąmoningai kuriamas. Bet ar įmanomas tokio turinio realus socializmas?

XX a. liberalizmo teoretikas Liudwigas von Mises įrodinėjo, kad visų socialistinių ir centra-

lizuoto planavimo schemų nepraktiškumą lemia „bet kokios ekonominės apskaitos negalimybė ten, kur nėra privačios gamybos priemonių nuosavybės ir, atitinkamai šių faktorių rinkos kainų“ [12, p. 23]. Pagal šį teoretiką, pinigine apskaita socializmo sąlygomis neįmanoma. „Tuščiai vargsta socialistai autoriai mėgindami įrodyti, kad galima išsiversti be piniginių išskaičiavimo ir kainų kalkuliacijos. Visi jų mėginimai šioje srityje buvo bevaisiai“ [13, p. 60]. Bet kaip šias kardinalias socialistine ūkininkavimo problemas vertino V. Čepinskis?

V. Čepinskis, nors ir nebūdamas ekonomistas, teisingai pastebėjo, kad „socializmui reikia sutvarkyti ir suderinti tris pagrindinius ekonominio proceso veiksnius: 1. Reikalingų prekių pagaminimą; 2. Uždarbio ir kitokių pajamų rūšių paskirstymą; 3. Tinkamą prekių įkainavimą, kad pareikalavimas ir pasiūlymas būtų subalansuoti“ [10, p. 135]. Suprantama, sunkiausias uždavinys busimai socialistinei demokratinei valdžiai yra suderinti prekių pasiūlą ir paklausą, išspręsti kainodarą. V. Čepinskis suprato, kad „prieš nustatant prekių kainas teks nustatyti proporciją, kuria turi būti paskirstyta perkamoji galia tarp įvairių rūšių prekių gavėjų, nebojant absoliutinio tos perkamosios galios dydžio, nes ta absoliutinė suma paaiškės tik tada, kada kainos bus nustatytos“ [10, p. 135].

V. Čepinskis buvo iš tų teoretikų, kurie suvokė, kad socialistinės visuomenės narių gerovei užtikrinti reikia kompetentingų nuosavybės laikytojų ir gerų ūkio administratorių. Pats V. Čepinskis turėjo pripažinti, „kad konkrečiai šita problema socializmo iki šios dienos dar nėra išspręsta ir kad šiuo klausimu tarp socialistų pasireiškia didžiausia painiava. Tinkamo žmonių turto valdymo problema yra ankštai susijusi su moksliška nuosavybės koncepcija“ [10, p. 75]. Pažymėtina, kad Sovietų Sąjungoje ši problema

moksliskai, vadovaujantis teorija nebuvo nagrinėjama, sprendžiama. Socializmo ekonominė teorija nebuvo sukurta, jos vietoje teko vadovautis empirine ūkio praktika ir lozungais grindžiama socialine mintimi.

V. Čepinskis tikėjo mokslo galia, mokslinės metodikos universalumu. Jo nuomone, planingumas ir tikslingumas, taip plačiai prasiskverbęs į gamybos sritį, turės ateityje paliesti ir gėrybių padalijimo sritį, kurioje dar tebeviešpatauja praeities kartų papročiai, tendencijos, precedentai.

V. Čepinskis apskritai teigiamai vertino demokratinio socializmo kryptį: „revizionizmas (t. y. XIX a. pabaigos Vokietijos socialistai, E. Bernšteino šalininkai, demokratinio socializmo pradininkai – S. M.) ... davė praktišką politinę programą marksistams, nors ta programa tiek nutolo nuo marksizmo principų, kad kam atrodė, jog ji nieko bendro neturi su marksizmu. Vokietijos socialistai [...] daugumoje buvo griežti revoliucijų priešininkai ir siekė socializmą įgyvendinti įstamdavystės keliu per demokratinius parlamentus“ [10, p. 133]. V. Čepinskis žavėjosi socialdemokratų politika socialinio aprūpinimo, kultūros srityse. Atrodo, kad leiboristų teorija jam buvo artimiausia iš visų socialistinių Vakarų Europos šalyse egzistavusių kryptių. Ir demokratiname socializme jis pasigedo „gyvo žmogaus“, kritikavo socialdemokratų mechanistinę pasaulėžiūrą, kaip naikinančią etikos pagrindą, kėlė dvasios primatą, nes civilizacija, be dvasinių vertybių, tegali eiti tik smukimo keliu.

V. Čepinskis socialiniame tarpukario Lietuvos gyvenime

V. Čepinskis buvo aktyvus ir pareigingas Lietuvos Steigiamojo seimo narys. Kaip Seimo nario, jo veikla buvo įvairi ir įdomi. V. Čepinskis

buvo vienas iš geriausių Steigiamojo seimo kalbėtojų. Jis pasakė daug įdomių minčių švietimo, užsienio politikos, konstitucijos, žemės reformos, savivaldos klausimais. V. Čepinskis gynė mintį: „nelaukdami ypatingų malonių nuo Antantės, tvarkykime savo vidurinį gyvenimą savo jėgomis, kokias turime, bet tvarkykime žmoniškai“ [14, p. 6]. Ta mintimi reikia vadovautis ir šiandien, tvarkant Lietuvos socialinių-ekonominių gyvenimą. Palaikytina ir ši profesoriaus mintis, kad mes neblogesni už kitus, bet „perdaug aukštinti savęs, kaip daro mūsų didvyriai – nykštukai, nereikia, bet nereikia taip pat savęs žeminti“ [15, p. 4].

Atgimusios Lietuvos politikams ūkinio ir kultūrinio gyvenimo varuotojams įsidėmėtinos V. Čepinskio mintys nepriklausomybės klausimu: „Jeigu mūsų ūkio sąlyginis savarankumas yra mūsų nepriklausomybės pagrindas, tai tą patį reikia pasakyti ir apie mūsų kultūrą. Be sąlyginai savarankios kultūros, kuri būtų įdomi ir reikalinga kitoms tautoms, mūsų nepriklausomybė yra problematiškas dalykas. Mūsų gi savarankumas ir originalumas gali apsieikšti tik per kūrybą, lygiai ūkio ir kultūros srity“ [15, p. 5]. Kai rengiamės stoti į NATO, Europos Sąjungą, turime prisiminti: pasauliui mes įdomūs ir reikalingi savo savitumu. Geriausia šalies gyvenba – klestintis ūkis, gyvas kultūrinis gyvenimas.

V. Čepinskis apskritai teigiamai vertino krikščionių demokratų vykdomą žemės reformą. Diskusijų metu jis yra pasakęs tokius žodžius: „net jeigu žemės reforma praeitų tokioj plotmėj, kaip tamtos norite, ne kaip mes, tai ir tada mes turėtumėm revoliucinės reikšmės formą“ [16, p. 54]. Žemės reformos klausimu – dėl valstiečių ūkio dydžio liko viena įdomi V. Čepinskio išsakyta mintis ir šių dienų Lietuvos agrarinės politikos vykdytojams. V. Če-

pinskis jau 1921 m. suprato, kad 5 ha dydžio ūkiais racionalaus ūkininkavimo nebus galima pasiekti. Jis siūlė tokią žemės reformos įstatymo pataisą: „kaimo srityje šiuo įstatymu nustatyti žemės ūkiai, mažesni kaip 20 hektarų, draudžiama skaldyti, parduodant ar kitu kuriu keliu perleidžiant juos. Ūkiai gi didesni kaip 20 hektarų draudžiama mažinti žemiau kaip 20 hektarų, lygiai kaip ir kurti nauji mažesni už šią normą žemės ūkiai“ [17, p. 28]. Faktiškai tai yra šeimyninės darbo normos ūkio projektas. Dėl žemės trūkumo Steigiamojo seimo daugumos jis buvo atmestas.

V. Čepinskis gynė Lietuvos žemės ūkio kooperacijos mintį. Steigiamajame seime jis įrodinėjo: „reikia padaryti pastangų, kad tie žemės ūkio savininkai vis gi šiaip ar taip susijungtų su kooperatyviniu judėjimu ne tiktai vartojimo, bet ir gamybos srityje. Jei to nebus, tai visa žemės reforma neduos to, ko mes laukiame“ [14, p. 5].

Mano nuomone, žemės ūkio ir kredito kooperacija yra ir šių dienų Lietuvos ūkininkų „gelbėjimosi ratas“. Remiant vyriausybei žemės ūkio kooperatyvų judėjimą, galima esmingai pagerinti ūkininkų materialinę gerovę. Žinoma, kooperatinis judėjimas turi būti suderintas su demokratijos ideologija, eiti iš apačios, o ne būti primestas iš viršaus.

V. Čepinskiui, kaip tvirtam demokratui ir humanistui, buvo nepriimtina mirties bausmės norma. „Ar taikos metu, ar karo metu mirties bausmė yra vienas iš bjauriausių ir kenksmingiausių apsiroikiškų žmonių gyvenime“, įrodinėjo jis Steigiamojo seimo nariams 1922 metais [18, p. 80].

Gynė profesorius ir nemokamo mokslo idėją. Kadangi šis klausimas yra aktualus ir dabar, pacituosiu V. Čepinskio nuomonę, pasakytą, svarstant Lietuvos Konstitucijos įstatymo projektą: „Aš manau, kad Lietuvos Respublikai, kad

ji būtų kultūros atžvilgiu galinga, reikėtų eiti prie to, kad visas mokslas visuose laipsniuose būtų nemokamas. Reikėtų padaryti visas mokyklas nemokamomis... Reikia, kad mokslas būtų nemokamas, pradėdant nuo pradžios mokyklos ir baigiant universitetu... Tai būtų puikiausias dalykas, tai būtų pagrindas mūsų respublikos stiprumo ir laimės“ [18, p. 83]. Tačiau šią kilnią idėją įgyvendinti dažnai trukdo šalies ekonominis nepajėgumas. Reikia ieškoti kitų būdų. Pagaliau visiškai nemokamas mokslas, ypač aukštasis, dalies visuomenės mažai vertinamas, nebranginamas.

Ekonomistus, aukštųjų mokyklų darbuotojus, labai žavi prof. V. Čepinskio tikėjimas žmogumi, nuoširdi pagarba studentams, jo pedagoginis talentas, edukologiniai samprotavimai. Pavyzdžiui, socialinių mokslų atstovams jis siūlė mokant plačiai naudoti seminarus. Pagal prof. V. Čepinskį, seminarai – „tai dvasinės mokslo laboratorijos, kur visuomeninių mokslų studentai atlieka ypatingus dvasios eksperimentus ir daro bandymus ir tyrinėjimus dvasios srityje“ [19, p. 230]. Įsidėmėtinos V. Čepinskio mintys, kad reikia pratinti jaunimą prie nuoširdumo be atodairos, suteikti jam mokslinį nusiteikimą, daryti pastangų išplėtoti studentijos ir moksleivijos sugebėjimą išsivadėti savęs, pasiaukoti draugų, žmonių grupės, tėvynės labui. Moralinio auklėjimo srityje V. Čepinskis laikė labai svarbiu gyvenimo prasmės ir asmens nemirtingumo klausimą. V. Čepinskis teigė „mokslas neturi jokių duomenų, kad paremtų asmens nemirtingumą taip, kaip jį supranta, sakysime, katalikų tikyba. Bet ir neigti šį nemirtingumą, manyti, kad po mirties išnyksta be jokių pėdsakų visas asmenybės gyvenimas, nėra jokio mokslinio pagrindo“ [žr. plačiau 20, p. 326–327].

Visiems pedagogams įsidėmėtini ir šie prof. V. Čepinskio žodžiai: „Nuo senų laikų kal-

bama, kad mokyklos uždavinys – proto gimnastika. Su tuo galima sutikti, bet to maža. Svarbiausias intelektualinio lavinimo uždavinys yra išplėtoti sugebėjimą abstrakčiai galvoti, suteikus individui tam tikrą bendrų idėjų atsargą“ [20, p. 324]. Tačiau žmogaus žinojimo išplėtimas neįmanomas be gilaus žmogaus proto perauklėjimo. V. Čepinskio nuomone, „žmogaus protas turi didelį įgimtą palinkimą pataikauti sau ir teisinti smurto ir brutalią jėgą žygius... Aišku, kad šitokie proto polinkiai smarkiai apsunkena tikrų, neiškraipytų faktų nustatymą ir tiesos ieškojimą...“ (21, p. 383). Proto išvadavimą, jo atpalaidavimą „nuo slegiančių suvaržymų ir silpnųjų“ V. Čepinskis matė esant auklėjimą. Pagal jį, „žmonijos išganyką laiduoja tik švarus, bešališkas ir sąžiningas protas“ [21, p. 383]. V. Čepinskis filosofams, socialinių mokslų atstovams kėlė didelius uždavinius: pradėti etinį gyvenimą tvarkyti pagal esamą faktinį žinojimą ir kurti naują kosmologiją, pradėti mokslinės kūrybos rezultatų sintezę.

Baigti šį straipsnį norėčiau šiais žodžiais, kuriuos mėgo cituoti ir prof. V. Čepinskis: „Genijus yra dangiška liepsna, kuri dažnai krinta į žemę, bet žemėj retai atsiranda tokia galva, kuri tinka tai dangiškai liepsnai kaip buveinė“. V. Čepinskis – geniali ir visapusiška mūsų tautos asmenybė. Visuomenei reikia labiau jį pažinti.

Išvados

1. Pagal V. Čepinskį, mokslas turi tris kojas: fizikos–chemijos, biologijos, socialinių mokslų. Trumpiausia koja – socialinių mokslų, todėl juos reikia labiausiai globoti, jų institucijas geriausiai finansuoti.

2. Mokslinis galvojimas turi keisti siaurą pragmatizmą ir populizmą. V. Čepinskio nuomone, didžiausia mokslo kaltė, kad jis mažai ką tikra gali pasakyti apie žmogaus prigimtį.

3. Pažinimo teorijoje V. Čepinskis propagavo gamtamokslinę metodiką socialiniams reiškiniams nagrinėti. Apskritai prof. V. Čepinskio požiūris į visuomenę buvo globalus: tirti visuomenės reiškinius visais aspektais.

4. Profesorius ieškojo mokslo ir religijos sąlyčio taškų. Buvo autoritarinio valdymo priešininkas. Visada gynė asmens laisvę ir kovėjo už socialinio teisingumo idealus.

LITERATŪRA

1. Lietuvių enciklopedija. Boston, 1954. T. IV.
2. Čepinskis V. Mokslinės tiesos problema // Židinys, 1935.
3. Čepinskis V. Mokslo krizė // Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. Vilnius: Mokslas, 1992.
4. Plačiau apie šiuolaikinės istorijos metodologines problemas // Braudel F. Kapitalizmo dinamika. Vilnius, 1994. 232 p.
5. Čepinskis V. Taika, karas ir žmogaus prigimtis // Kultūra, 1937.
6. Žr. diskusinius straipsnius šia tema: V. Čepinskis. Religija ir mokslas; Jakštas A. „Didžioji realybė“ ir Dievas (Atsakymas prof. Čepinskiui) // Židinys, 1929. Po karo tuo klausimu rašė kun. Stasys Yla. Žr. jo knygą: Dievas sutemose. Torontas, 1964. P. 215–223.
7. Čepinskis V. Vertybės ir civilizacija // Mačionis Z. Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. Vilnius: Mokslas, 1992.
8. Čepinskis V. Autoritetas ir laisvoji mintis // Kultūra, 1936.
9. Čepinskis V. Gyventojų problema skaičiais ir kokybės atžvilgiu // Kultūra, 1935.
10. Čepinskis V. Kapitalizmo krizė ir socializmo perspektyvos // Kultūra, 1934.
11. Čepinskis V. Vac. Bielskį atsiminus // Kultūra, 1936.
12. L. von Mises. Biurokratija. Kaunas, 1992.
13. L. von Mises. Liberalizmas. Kaunas, 1994.
14. Steigiamojo Seimo Darbai (SSD), 172 posėdis, 1922 m. vasario 15 d.
15. SSD, 147 posėdis, 1921 m. gruodžio 7 d.
16. SSD, 109 posėdis, 1921 m. birželio 23 d.
17. SSD, 116 posėdis, 1921 liepos 8 d.
18. SSD, 176 posėdis, 1922 vasario 24 d.
19. Čepinskis V. Universiteto uždaviniai // Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. Vilnius: Mokslas, 1992.
20. Čepinskis V. Kai kurie šių dienų mokyklos klausimai // Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. Vilnius: Mokslas, 1992.
21. Čepinskis V. Mokslo krizė // Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. Vilnius: Mokslas, 1992.

SOCIAL AND ECONOMIC VIEWS OF V. ČEPINSKIS (IN COMMEMORATION OF THE PROFESSOR'S 130 ANNIVERSARY OF BIRTH)

Stanislovas Martišius

Summary

The article describes social and economic views of Prof. V. Čepinskis, focuses on his social aspirations and discusses his views on the methodology of scientific cognition. It is stated that V.Čepinskis' views represent the democratic socialism trend. V.Čepinskis positively valued T.R.Malthus' theory on the development of population; in his opinion failure to provide much evidence on the human nature is the biggest blunder of science. In the theory of scientific cogni-

tion V.Čepinskis applied methodology of natural sciences for the study of social phenomena. Generally, Prof. V. Čepinskis viewpoint towards society was of synthetic nature, he maintained that social phenomena should be studied from various aspects.

He searched for the common contact points in science and religion, opposed the authoritarian rule and always protected personal freedom and fought for the ideals of social justice.

Įteikta 2001 m. sausio mėn.